

Faktiskās maksātnespējas iestāšanās dienas noteikšana

OLAVS CERS

zvērināts advokāts, Latvijas
Zvērinātu advokātu padomes
Maksātnespējas tiesību advokātu
sekcijas vadītājs

TOMS PLATACIS

ZAB "O. Cers un J. Jurkāns" jurists

2017. gada 29. martā norisinājās Latvijas Universitātes Biznesa, vadības un ekonomikas fakultātes un Latvijas Zvērinātu advokātu padomes kopīgi rīkotā konference "Maksātnespējas risinājumi biznesa vadības ekspertu un juristu skatījumā". Šīs konferences ietvaros diskusijas veidā tika apzinātas un aktualizētas arī dažādas idejas maksātnespējas procesa regulējuma uzlabošanai, kā vienu no tām minot faktiskās maksātnespējas iestāšanās dienas institūta atjaunošanu.

Faktiskās maksātnespējas iestāšanās dienas institūts nav nekas jauns, proti, tas jau ir bijis ietverts likumā "Par uzņēmumu un uzņēmēj sabiedrību maksātnespēju" (spēkā no 1996. gada 12. septembra līdz 2008. gada 1. janvārim), taču, stājoties spēkā vēlākajiem maksātnespējas likumiem, šīs normas nav saglabātas. Tomēr maksātnespējas nozares profesionāļu vidū šis regulējums nav aizmirsts, un ik pa brīdīm tas aktualizēts dažādās diskusijās un darba grupās. Piemēram, ikreiz, kad Tieslietu ministrijas vai Saeimas Juridiskajā komisijā ticis diskutēts par būtiskām izmaiņām Maksātnespējas likumā, ir izskanējis arī priekšlikums par faktiskās maksātnespējas iestāšanās dienas institūta atjaunošanu, taču atsaucību un tālāku virzību šis priekšlikums līdz šim nav guvis. Līdz ar to šā raksta mērķis ir skaidrot faktiskās maksātnespējas iestāšanās dienas juridisko būtību un nepieciešamību.

Parādnieka maksātnespējas process bieži vien tiek uzsākts ilgu laiku pēc tam, kad jau iestājusies parādnieka faktiskā maksātnespēja. No pašreiz spēkā esošā Maksātnespējas likuma (pieņemts 2010. gada 26. jūlijā un stājies spēkā 2010. gada 1. novembrī) 96. panta pirmās daļas 2. punkta izriet, ka administratora pienākums ir izvērtēt parādnieka darījumus un celt tiesā prasību par attiecīgā darījuma atzīšanu par spēkā neesošu neatkarīgi no šā darījuma veida, ja tas noslēgts trīs gadu laikā pirms juridiskās personas maksātnespējas procesa pasludināšanas dienas.

Nepieciešamība iekļaut faktiskās maksātnespējas iestāšanās dienu maksātnespējas normatīvajā regulējumā ir pamatojama ar to, ka parādnieks var atbrīvoties no aktīviem, uzņemties fiktīvas saistības vai selektīvi segt saistības ar atsevišķiem kreditoriem, maksātnespējas procesa pieteikumu iesniedzot trīs gadus pēc šādu darījumu noslēgšanas. Nepastāvot iespējai noteikt agrāku maksātnespējas iestāšanās dienu, parādniekam tiek dota iespēja veikt iepriekšminētās darbības, nogaidīt likumā noteikto termiņu, proti, trīs gadus, un tikai pēc tam iesniegt tiesā pieteikumu par maksātnespējas procesa pasludināšanu. Par šādu ļaunprātību slīktākajā gadījumā personai draud administratīvā atbildība.¹ Šādā situācijā administrators nav apveltīts ar tiesiskiem līdzekļiem pat acīmredzami fiktīvu darījumu apstrīdēšanai.

Neskatoties uz minēto, spēkā esošajā Maksātnespējas likumā² nav paredzēta iespēja noteikt faktisko parādnieka maksātnespējas iestāšanās dienu. Likumā "Par uzņēmumu un uzņēmēj sabiedrību maksātnespēju" darījumi tika dalīti tādos, kas slēgti pēc maksātnespējas pieteikuma iesniegšanas dienas, un tādos, kas slēgti noteiktu laika periodu pirms maksātnespējas iestāšanās dienas. Savukārt saskaņā ar aktuālo Maksātnespējas likumu darījumu izvērtēšanas jeb aizdomu periods tiek rēķināts no maksātnespējas procesa pasludināšanas dienas. Šādas atšķirības skaidrojamas ar to, ka likums "Par uzņēmumu un uzņēmēj sabiedrību" paredzēja iespēju tiesai, pasludinot juridiskās personas maksātnespējas procesu, noteikt, ka faktiskais maksātnespējas iestāšanās brīdis ir bijis agrāk. Attiecīgi pēdējo reizi faktiskās maksātnespējas dienas institūts bija noteikts likuma "Par uzņēmumu un uzņēmēj sabiedrību maksātnespēju" tā pēdējā redakcijā līdz 2007. gada 31. decembrim. To aizstāja pirmais Maksātnespējas likums, kas spēkā stājās 2008. gada 1. janvārī³ un kurā faktiskās maksātnespējas iestāšanās dienas regulējums vairs netika iekļauts.

Atšķirībā no maksātnespējas aktuālā regulējuma "pirmajā" Maksātnespējas likumā, proti, likuma 92. panta pirmās daļas 2. punktā, administratoram tika dots garāks termiņš noslēgto darījumu izvērtēšanai – pieci gadi pirms maksātnespējas procesa

iestāšanās dienas, paredzot noteikumu, ka ar attiecīgajiem darījumiem parādniekam ir nodarīti zaudējumi, turklāt persona, ar kuru vai kurai par labu noslēgts darījums, zināja vai tai bija jāzina par šādu zaudējumu nodarīšanu.

Sākotnēji arī pašreizējā Maksātnespējas likumā tika plānots ieviest minēto piecu gadu termiņu, taču trešajā lasījumā pēc atbildīgās komisijas priekšlikuma piecu gadu termiņš tika aizstāts ar trīs gadu termiņu.⁴ Diemžēl likumdevēja gribu nav iespējams noskaidrot arī no sagatavošanas materiāliem, jo tie sabiedrībai nav padarīti pieejami. No dažādām diskusijām par šo tēmu izriet, ka darījumu apstrīdēšanas termiņa saīsinājums un atteikšanās no faktiskās maksātnespējas iestāšanās dienas institūta saistīti ar uzņēmēju organizāciju prasībām nodrošināt tiesiskās stabilitātes principa ievērošanu komercdarījumos.

Ievērojami garāki termiņi bija paredzēti arī starpkaru periodā, piemēram, 1916. gada 3. jūlija likums "Par to darījumu atcelšanu, kurus parādnieks noslēdzis kreditoriem par ļaunu" noteica, ka pēdējo piecu gadu laikā noslēgtos dāvinājumus bija iespējams apstrīdēt gadījumos, kad parādniekam bijis nolūks nodarīt zaudējumus kreditoram (ņemot vērā, vai šāds nolūks bijis zināms apdāvinātajam). Savukārt attiecībā uz darījumiem, kas noslēgti ar nolūku nodarīt zaudējumus kreditoriem, likums nenoteica precīzu termiņu, ļaujot apstrīdēt ļaunprātīgus darījumus, kas slēgti neierobežotu periodu pirms bankrota.⁵

Arī kaimiņvalstīs Lietuvā un Igaunijā aktuālie maksātnespējas procesa regulējumi paredz garākus termiņus darījumu izvērtēšanai. Proti, Lietuvas Republikas Uzņēmumu bankrota likuma 20. pantā norādīts: ja tiesa, kas izskata uzņēmuma maksātnespējas lietu, konstatē krāpniecisku maksātnespējas procesu, administratoram ir pienākums pārskatīt visus darījumus, ko uzņēmums noslēdzis pēdējo piecu gadu laikā pirms maksātnespējas procesa uzsākšanas, un celt prasību tiesā, ja attiecīgais darījums ir veicinājis uzņēmuma nespēju norēķināties ar kreditoriem vai bijis pretējs uzņēmuma interesēm. Respektīvi, Lietuvas regulējums paredz universālu darījumu izvērtēšanas termiņu.⁶ Savukārt Igaunijas Bankrota likums satur skrupulozāku regulējumu darījumu izvērtēšanai (Bankrota likuma 109.–114. paragrāfs), proti, termiņi noteikti atkarībā no darījuma veida un rakstura, garāko termiņu nosakot līdz pieciem gadiem, ja darījums ticis veikts ar tišu nodomu kaitēt kreditoru interesēm.⁷

Vēl garāku darījumu vērtēšanas periodu paredz Vācijas regulējums, kur noteiktos gadījumos attiecīgais termiņš ir desmit gadi pirms maksātnespējas pieteikuma iesniegšanas. Tas attiecināms uz gadījumiem, ja darījums veikts ar nodomu nodarīt kaitējumu parādnieka kreditoriem un darījuma otrs līdzējs apzinājies parādnieka nodomu.⁸

Ievērojot minēto, loģisks būtu jautājums, kādi faktori veicinājuši atteikšanos no faktiskās maksātnespējas iestāšanās dienas regulējuma un darījumu izvērtēšanas termiņa samazināšanu. Taču Maksātnespējas likuma sagatavošanas dokumentos, tai skaitā likumprojekta anotācijā, atbilde nav atrodamā. Iespējams, šādas regulējuma maiņas pamatā ir jau minētais tiesiskās stabilitātes princips (arī tiesiskās palāvības vai tiesiskās drošības princips). Proti, noilgums un līdzīgi tiesību institūti ieviesti tādēļ, lai kaut kādā vispārzināmā laika posmā jebkura tiesiskā attiecība kļūtu tiesiski noturīga, bez iespējas to pārskatīt. Netiek apstrīdēts, ka tiesiskās stabilitātes princips ir svarīgs un nepieciešams jebkurās tiesiskajās attiecībās, tajā pašā laikā nav iespējams noliegt, ka faktiskās maksātnespējas iestāšanās dienas institūts nenodrošina tiesisko stabilitāti gadījumos, kad norisinās parādnieka maksātnespējas process.

Papildus faktors varētu būt zināmas bailes par nepamatoti plašām maksātnespējas procesa administratoru pilnvarām, radot iespēju apstrīdēt arī tādus darījumus, ar kuriem zaudējumi kreditoriem nav nodarīti. Taču šādām bažām nav pamata, jo šobrīd likumdevējs ir realizējis visus Tieslietu ministrijas ierosinātos priekšlikumus maksātnespējas procesa administratoru uzraudzībai, tajā skaitā 2014. gada 25. septembrī Saeima pieņēma grozījumus Maksātnespējas likumā, ar kuriem noteica, ka maksātnespējas administratori savās darbībās ir pielīdzināmi valsts amatpersonām.⁹

Ņemot vērā, ka šajā rakstā aplūkotie ārvalstu regulējumi neparedz faktiskās maksātnespējas iestāšanās dienas noteikšanu, bet gan vienkārši nosaka garākus darījumu izvērtēšanas termiņus, autori uzskata par nepieciešamu norādīt, kāpēc faktiskās maksātnespējas iestāšanās dienas regulējums ir efektīvāks nekā šī brīža spēkā esošais regulējums un ārvalstu modeļi.

Faktiskās maksātnespējas dienas noteikšanas efektivitāte skaidrojama ar jau raksta sākumā skarto problēmjautājumu, proti, darījumu izvērtēšanu sasaistot tikai ar maksātnespējas procesa pasludināšanu, nav iespējams sasniegt mērķi – apstrīdēt darījumus, ar kuriem sabiedrības aktīvi ir novirzīti vai apgrūtināti par labu trešajām personām senāk nekā trīs gadus pirms maksātnespējas procesa pasludināšanas. Protams, efektīvāk par pašreizējo regulējumu ir noteikt desmit gadu ilgu aizdomu periodu trīs gadu vietā, taču, lai sarežģītu ļaunprātīgo parādnieku iespējas apiet likumu, nogaidot konkrētu termiņu, būtu atjaunojams faktiskās maksātnespējas iestāšanās dienas regulējums, kas liedz šādu iespēju.

Regulējuma efektivitātes uzlabošanai autori piedāvā papildināt Maksātnespējas likumu ar normu, kas paredz maksātnespējas procesa administratora tiesības iesniegt tiesā pieteikumu par faktiskās maksātnespējas iestāšanās dienas noteikšanu trīs mēnešu laikā no maksātnespējas procesa pasludināšanas dienas, ja tiek konstatēts, ka kāda no maksātnespējas pazīmēm ir iestājusies agrāk par maksātnespējas procesa pasludināšanas dienu. Papildus minētajam pielāgojamas Maksātnespējas likuma XVII nodaļas normas, sasaistot darījuma izvērtēšanas termiņu ar maksātnespējas iestāšanās dienu.

Ievērojot, ka informāciju par faktisko maksātnespējas iestāšanās dienu un pierādījumus par maksātnespējas iestāšanās apstākļiem procesa administrators var iegūt vienīgi maksātnespējas procesa gaitā, tad procesuālām tiesību normām jāparedz iespēja tiesai izlemt jautājumu par maksātnespējas iestāšanās dienu pēc maksātnespējas pasludināšanas, tāpēc būtu papildināms arī Civilprocesa likums. Risinājums būtu atjaunot tiesību normas, kas paredzēja tiesai iespējas noteikt agrāku (faktisko) maksātnespējas iestāšanās dienu. Attiecīgi būtu atjaunojams Civilprocesa likuma 348. pants redakcijā uz 2007. gada 31. decembri, kura pirmajā daļā bija noteikts: "Ja tiesa konstatē kādu no uzņēmuma vai uzņēmēj sabiedrības maksātnespējas pazīmēm, tā ar savu spriedumu pasludina parādnieku par maksātnespējīgu un nosaka maksātnespējas iestāšanās dienu. Par maksātnespējas iestāšanās dienu atzīstama maksātnespējas pieteikuma iesniegšanas diena, ja tiesa nav konstatējusi agrāku faktiskās maksātnespējas iestāšanās dienu." Panta redakcija būtu pielāgojama mūsdienu normatīvajam regulējumam, no teksta izslēdzot vārdus "vai uzņēmēj sabiedrības".

Pašreizējais Maksātnespējas likums kopš tā spēkā stāšanās 2010. gada 1. novembrī ir grozīts astoņas reizes, un uz šo likumu attiecināmi trīs Satversmes tiesas spriedumi.

Būtiskākie Maksātnespējas likuma grozījumi ir pieņemti laika posmā no 2014. gada 25. septembra līdz 2016. gada 22. decembrim, tostarp plašu publicitāti guvušie grozījumi, ar kuriem maksātnespējas procesa administratori pielīdzināti valsts amatpersonām. Tomēr vēl joprojām maksātnespējas procesā ir aktuāli vairāki problēmjautājumi, kas neļauj atslābt ne likumdevējam, ne Maksātnespējas likuma piemērotājiem. Viens no tiem ir pats būtiskākais maksātnespējas procesa jautājums: kā atgūt pēc iespējas vairāk līdzekļus kreditoru prasījumu apmierināšanai?

Likumdevējs ar pēdējiem Maksātnespējas likuma grozījumiem vairāk ir centies sakārtot juridiski formālo procedūru jautājumus un administratoru profesijas regulējumu, taču jāteic, ka novārtā atstāts, ja tā drīkstētu teikt, maksātnespējas procesa administratora "ieroču arsenāls". Proti, pašreizējais administratora tiesību apjoms aktīvu atgūšanā ne vienmēr ir pietiekams un rezultatīvs.

Ar 2016. gada 21. septembra Ministru kabineta rīkojumu Nr. 527 ir atbalstītas Maksātnespējas politikas attīstības pamatnostādnes 2016.–2020. gadam, taču secināms, ka šajās pamatnostādnēs nav pievērsta uzmanība līdzekļu atgūšanas mehānismu pilnveidošanai un problemātikai.

Pamatnostādnēs iekļauta atsauce uz Valsts kontroles 2015. gada 3. marta revīzijas ziņojumu Nr. 2.4.1-5/2014 "Vai valstī īstenotā maksātnespējas politika ir efektīva?", kurā norādīts arī uz zemiem kreditoru līdzekļu atgūšanas rādītājiem. Neskatoties uz to, pamatnostādnes vairāk vērstas uz pastiprinātu maksātnespējas procesa uzraudzību, tajā skaitā pastiprinātu uzraudzību pār atgūto kreditoru līdzekļu izlietojumu, taču šāds pasākumu kopums nekādā veidā nerisina līdzekļu atgūstamības problemātiku – pat visstingrākā uzraudzība nevar paaugstināt kreditoru līdzekļu atgūšanas rādītājus, ja administratoram netiek dota iespēja atgūt to mantu, ko negodprātīgs parādnieks tālredzīgi atsavinājis, savlaicīgi un mērķtiecīgi gatavojoties maksātnespējas procesam. ■

RAKSTA ATSAUCES / 9

1. Administratīvo pārkāpumu kodeksa 166. ³⁵ pants "Maksātnespējas procesa pieteikuma neiesniegšana" nosaka: "Par parādnieka maksātnespējas procesa pieteikuma neiesniegšanu likumā paredzētajos gadījumos – uzliek naudas sodu fiziskajām personām vai valdes loceklim no divsimt astoņdesmit līdz septiņsimt euro, atņemot valdes loceklim tiesības ieņemt noteiktus amatus komercsabiedrībās vai bez tā."
2. Maksātnespējas likums. Latvijas Vēstnesis, 06.08.2010., Nr. 124 (4316). Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=214590>.
3. Maksātnespējas likums. Latvijas Vēstnesis, 22.11.2007., Nr. 188 (3764); Ziņotājs, 27.12.2007., Nr. 24 (vēsturiskā redakcija no 01.01.2008.). Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/166663-maksatnespejas-likums>.
4. Priekšlikumu tabula likumprojekta "Maksātnespējas likums" (Nr. 1621/Lp9) trešajam lasījumam. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/D6ACEA2EE2C817D1C225773F0037F95E?OpenDocument>.
5. Likumi un Senāta prakse [Latvijas un Krievijas] tirdzniecības lietās. Sastādījis Miķelis Pereļšteins; A. Valtera [Adolph Walter] redakcijā. Rīga: Jurists, 1934.
6. Lietuvas Bankrota likums. Pieejams angļiski: <http://www.lithuanialaw.com/lithuanian-enterprise-bankruptcy-law-508>.
7. Igaunijas bankrota likums. Pieejams angļiski: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/511072014018/consolide>.
8. Vācijas maksātnespējas likums. Pieejams angļiski: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_inso/englisch_inso.html#p0545, skat. 130.–134. nodaļu.
9. 2014. gada 25. septembra grozījumi Maksātnespējas likumā. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/269517-grozijumi-maksatnespejas-likuma>.

ATSAUCE UZ ŽURNĀLU

Cers O., Platacis T. Faktiskās maksātnespējas iestāšanās dienas noteikšana. Jurista Vārds, 18.07.2017., Nr. 30 (984), 17.-19.lpp.

© Oficiālais izdevējs "Latvijas Vēstnesis"